

MEDZIGENERAČNÁ SOLIDARITA - VÝZVA PRE (MEDZI)NÁRODNÚ SOCIÁLNU PRÁCU

Intergenerational Solidarity - Challenge for (Inter)national Social Work

Michaela SKYBA

ABSTRAKT

Článok identifikuje multidimenzionalitu úloh sociálnej práce v oblasti podpory medzigeneračnej solidarity, ktorá je vysoko aktuálnou témou v národnom aj medzinárodnom priestore. Cez postupnú analýzu teoretických a praktických kontextov formuluje význam sociálnej práce a odporúčanie pre podporu jej stabilného postavenia pri riešení predmetnej problematiky, na ktorú nazerá cez optiku sociálneho vylúčenia, sociálno-politických výziev aktívneho starnutia a teoreticko-praktických aspektov sociálnej práce. Tie sa odzrkadľujú v teoretickom ukotvení medzigeneračnej solidarity v sociálnej práci a scitlivovaní študentov voči sociálnej exklúzii klientov sociálnej práce pomocou inovatívnych metód vzdelávania a medzigeneračného učenia.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Medzigeneračné paradigma. Sociálna politika. Solidarita. Sociálne vylúčenie. Service learning.

ABSTRACT

The article identifies the multidimensionality of social work roles in promoting intergenerational solidarity, which is a highly topical issue both nationally and internationally. Through an analysis of theoretical and practical contexts, it articulates the relevance of social work and a recommendation for promoting its stable position in addressing issues viewed through the lens of social exclusion, the socio-political challenges of active ageing and the theoretical-practical aspects of social work. These are reflected in the theoretical anchoring of intergenerational solidarity in social work and sensitizing students to the social exclusion of the social work clients using innovative methods of education and intergenerational learning.

Key words: Social work. An intergenerational paradigm. Social policy. Solidarity. Social exclusion. Service learning.

ÚVOD

Cieľom článku je analyzovať význam sociálnej práce pri podpore medzigeneračnej solidarity prostredníctvom reflektovania sociálno-politického a edukačného rámca ovplyvňujúceho výkon sociálnych pracovníkov a kvalitu ich prípravy pre prax. Konkretizuje potenciál sociálnej práce na národnej a medzinárodnej úrovni prispievať ku podpore medzigeneračnej solidarity prostredníctvom vybraných dimenzií sociálnej práce. Vzhľadom ku „bohatosti“ praxe sociálnej práce a jej transdisciplinarite, na tému nazeráme cez viaceré pohľady, ktorými sú: **1. medzigeneračné paradigma a**

udržateľnosť; 2. sociálna exklúzia starších a 3. sociálna zmena. Prvý sa viaže ku medzigeneračnej solidarite chápanej v rámci vzájomnej výmeny a obohatenia a v kontexte zachovania zdrojov pre súčasné i budúce generácie. Druhý pohľad súvisí s problematikou sociálnej exklúzie starších a s potrebou vyrovnávania šancí mladších obyvateľov žijúcich v segregovaných rómskych komunitách. Na sociálnu zmenu nazeráme prostredníctvom tretieho pohľadu prezentujúceho praktický rozmer témy. Približuje kroky k sociálnej zmene a k vytváraniu udržateľných komunít

prostredníctvom medzigeneračného service learningového projektu, ktorého teoretické základy predstavujeme v nasledujúcej časti.

1 Teoretické východiská

Projekt podporujúci medzigeneračnú solidaritu v segregovanej rómskej komunite vychádza z cieľov komunitnej a environmentálnej sociálnej práce. Konkrétne ide o potrebu aktivizovania komunity, aby sa podieľala na riešení svojich problémov. Pierson a Thomas (2006, s. 110) vymedzujú **komunitnú sociálnu prácu** ako oblasť praxe sociálnej práce, ktorá „*sa usiluje podnecovať a udržiavať komunitnú podporu pre ľudí v núdzi. Komunitná sociálna práca pomáha riešiť sociálne problémy dotýkajúce sa jednotlivca alebo skupiny, pričom hľadá podporu a rozvíja siete formálnych a neformálnych vzťahov.*“ Súčasní i budúci sociálni pracovníci by mali v tomto zmysle vnímať klientov v kontexte širších, existujúcich, ale aj potenciálnych sociálnych sietí. Okrem toho, k špecifikám komunitnej sociálnej práce patrí aj skutočnosť, že ako metóda sociálnej práce pomáha ľuďom v rámci miestnej komunity pri riešení sociálnych problémov a konkrétnych životných situácií (Younghusbandová 1959, in: Hartl 1997; Levická 2003). Osobitne vyzdvihujeme jej zameranie spočívajúce v aktivizovaní a podporovaní formálnych a neformálnych skupín osôb, ktoré charakterizuje spoločný znak odvodený od ich sociálneho znevýhodnenia (Coulshed a Orme 1998, in: Pavelová et al. 2013). Zväčša ide o neorganizovanú skupinu ľudí spojenú určitými okolnosťami, ktoré ich znevýhodňujú v rôznych aspektoch spoločenského života. Cieľom komunitnej sociálnej práce by mala byť snaha o zmenu mechanického zhľuku ľudí so znevýhodnením v samostatne organizujúcu sa skupinu s ustálenými väzbami medzi jej členmi, ktorá je schopná akcie (Musil 1999). Prioritným záujmom je tak posilniť schopnosť tejto skupiny získať kontrolu nad okolnosťami, ktoré sú príčinou ich

znevýhodnenia a posilniť u nich schopnosť kolektívneho riešenia problémov ako predpoklad zvyšovania ich súdržnosti.

Podobným cieľom sa vyznačuje aj **environmentálna sociálna práca**, ktorá sa tiež snaží o transformáciu komunity, pričom sa zameriava na otázky zvyšovania povedomia o negatívnom vplyve environmentálnych podmienok na životy ľudí. Environmentálna sociálna práca je považovaná za prístup a tiež perspektívu v sociálnej práci s ukotvením v ekologickej perspektíve a napojením na environmentálnu udržateľnosť a spravodlivosť (Rambaree 2019). Ekologický rámec umožňuje fokusovať prax sociálnej práce na rôzne dimenzie a interakcie medzi človekom a jeho prostredím. Hoci by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že ústrednou témou pre sociálnu prácu je práve sociálne prostredie, rovnako dôležitou je aj fyzické prostredie ovplyvňujúce kvalitu života a sociálne fungovanie klientov sociálnej práce. V tomto kontexte je možné súhlasiť s tvrdením, že sociálna práca ako profesia zameraná na človeka v prostredí by mala mať líderskú pozíciu v interdisciplinárnych tímoch založených za účelom reagovania na environmentálne hrozby a riziká (Zapf 2010). Spoločným menovateľom uvedených teoretických východísk realizovaného projektu je trvalá udržateľnosť vnímaná ako integratívny koncept prepájajúci hodnoty podporujúce prosperujúcu, zdravú a súdržnú spoločnosť (Boström et al. 2018), ktorej predpokladom je okrem iného aj aktívny prístup k riešeniu otázok sociálnej exklúzie.

2 Sociálne vylúčenie starších

Trvalo udržateľný rozvoj je definovaný v slovenských podmienkach ako: „*rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť uspokojovať ich základné životné potreby a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov*“ (Zákon č. 17/1992 Z. z. o životnom prostredí)¹. Tento synergický

¹ K ďalším dokumentom upravujúcim problematiku udržateľného rozvoja v našich podmienkach patrí *Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja* (2001);

Návrh národných priorít implementácie Agendy 2030 a i.

proces sa skladá z viacerých dimenzií, v rámci ktorých zohráva významnú úlohu sociálna udržateľnosť a z nášho pohľadu aj sociálna práca, ak berieme do úvahy kľúčové predpoklady sociálneho rozvoja vymedzené v dokumente *Rio de Janeiro Declaration on Sustainable Social Development, Disability and Ageing* (2004), ktorými sú posilnenie participácie ľudí na spoločenskom dianí, inklúzia znevýhodnených ľudí, odstránenie fyzických obmedzení participácie, či zabezpečenie dostupnosti zdrojov pre všetkých.

Obr. č. 1: Funkčný model spoločenstva

Zdroj: vlastné spracovanie

Podľa *Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja* (2001) je cieľom trvalo udržateľného rozvoja, ako cieleného, komplexného a synergického procesu, funkčný model spoločenstva zameraný na jednotlivé dimenzie, ktoré sú znázornené na Obr. č. 1. Predmetná národná stratégia určuje problémové okruhy na základe posúdenia jednotlivých podmienok rozvoja spoločnosti na Slovensku (sociálne, ekonomické, environmentálne, regionálne a pod.). Jednou z nosných tém je problematika postavenia a postupné sociálne vylúčenie ohrozených skupín v spoločnosti, ktorá je v stratégii konkretizovaná cez:

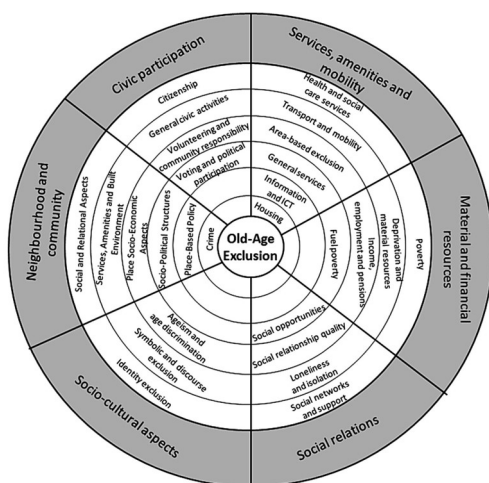
- prehlbovanie problémov ohrozených a rizikových skupín obyvateľstva – medzi nimi aj starších, rómskej populácie, mládeže, ľudí s nižším vzdelaním a pod.,
- problém identity a uplatnenia mládeže v spoločnosti,
- nedostatočné plnenie výchovnej a vzdelávacej funkcie rodiny v spoločnosti,

- zdravotné problémy, problémy v ekonomickej oblasti a v medziludských vzťahoch týkajúcich sa staršej generácie (najmä poproduktívneho obyvateľstva).

Súčasne je v centre pozornosti nepriaznivá sociálna situácia rómskeho obyvateľstva zvlášť v segregovaných rómskych komunitách a prehlbovanie rozporov medzi rómskou a väčšinovou populáciou. Sociálne vylúčenie má mnoho podôb a dimenzií. Dotýka sa rôznych cieľových skupín a stojí v centre pozornosti sociálnej práce a jej metód, kde radíme aj komunitné organizovanie, komunitný rozvoj a komunitné plánovanie s cieľom predchádzať sociálnemu vylúčeniu a zapájať marginalizované skupiny do života spoločnosti a komunity – teda zmierňovať napätie a rozdiely medzi minoritami a majoritou. To, že ide o prierezovú tému medzinárodného významu, deklaruje aj výskumná činnosť. Príkladom je výskum realizovaný na žiadosť *Európskeho parlamentu* s názvom *Chudoba a sociálne vylúčenie starších občanov EÚ* (2011). V rámci prezentovaných výsledkov sme identifikovali viaceré skutočnosti (kategórie) viažuce sa ku sociálnemu vylúčeniu starších v medzinárodnom kontexte dokreslené výroky respondentov. Prvou závažnou skutočnosťou je „**stigmatizácia**“ vnímaná staršími ľuďmi, kedy samotní respondenti sa dožadujú „**vyváženého mediálneho obrazu**“: „*Médiá musia zobrazovať chudobných a starších ľudí vo všeobecnosti, nie len tie najextrémnejšie prípady.*“ „*O starších ľuďoch sa hovorí len zriedka, akurát tak v zime, keď nejaký z nich zmrzne na ulici... hovoria len o tulákovi, o niekom, kto zmrzol.*“ „*Chudobní a sociálne vylúčení by sa mali zobrazovať ako ľudia, ktorí sú čestní a hodní úcty, aj napriek ťažkostiam, ktorým čelia, a nie v stereotypnom ponímaní, ktoré o nich hovorí, že sú leniví, nechce sa im pracovať.*“ Závažným zistením je tiež vnímaná „**priepasť medzi držiteľmi moci a minoritou vylúčených**“ – ide predovšetkým o vnímanú vzdialenosť sveta marginalizovaných a sveta tých, ktorí disponujú mocou vo vzťahu ku

prijímaniu opatrení: „*Mali by hovoriť so starými ľuďmi, aby pochopili, ako žijú, že sú sami a úplne izolovaní.*“

Sociálne vylúčenie starších predstavuje zložitý proces zahrňajúci nedostatočný prístup ku zdrojom a službám, v spojitosti s výrazným obmedzením podieľania sa na aktivitách dostupných pre väčšinu ľudí v rôznych oblastiach spoločnosti. Dôsledky sú viditeľné vo sfére kvality života starších, spravodlivosti a solidarity medzi generáciami, ktorej nedostatočná úroveň spôsobuje oddelenie jednotlivcov a skupín z majority. Ide o významný konštrukt, ktorý má dominantnú pozornosť v politických a vedeckých diskurzoch v rámci rôznych regiónov sveta. Ku špecifikám tohto pojmu patrí akt vylúčenia, ktorý môže obsahovať dobrovoľné aj nedobrovoľné aspekty². Súčasne ide o dynamický konštrukt vyvíjajúci sa v čase a priestore v závislosti od vonkajších okolností a aktuálnych možností klientov sociálnej práce. Zahrňa tiež skúsenosti s rôznymi formami vylúčenia (Walsh, Scharf a Keatin 2017).

Obr. č. 2: Domény sociálneho vylúčenia
Zdroj: Walsh, Scharf a Keating (2017)

Napriek multidimenzionalite sociálneho vylúčenia viažucej sa na sociálne, politické, ekonomické, kultúrne systémy (bližšie

znázorňuje domény sociálneho vylúčenia Obr. č. 2), vieme s určitosťou povedať, že neuralgickým bodom tohto pojmu sú normatívne rámce. Ukazujú na škodlivosť **sociálnej nespravodlivosti** a **chýbajúcej solidarity**, s ktorými sa môžeme v súvislosti so sociálnym vylúčením starších stretnúť. Barry (1998) v tomto smere akcentuje rezervy vo sfére rovnosti príležitostí a poukazuje na obmedzené príležitosti v oblasti politickej participácie, vzdelávania a zamestnanosti. Sociálna nespravodlivosť obmedzuje príležitosti vo sfére vzdelávania a zamestnanosti. Zároveň je základom pre vznik a udržiavanie **stigmatizácie** sociálne vylúčených skupín klientov sociálnej práce prostredníctvom vytvárania stereotypov, ktoré bránia začleneniu ľudí do spoločnosti. Chýbajúce zdroje sú obzvlášť viditeľné v segregovaných komunitách, pričom segregácia je podľa Anderson (2010) považovaná za primárnu príčinu stigmatizácie. Autorka ďalej vysvetľuje svoje stanovisko izolovanosťou znevýhodnených skupín, posilňovaním stigmatizujúcich stereotypov a oklieštenosťou prístupu ku zdrojom v ponímaní sociálnych sietí, sociálneho a kultúrneho kapitálu, zamestnania, či politickej a občianskej angažovanosti. Barry (1998, s. 20) v tomto kontexte uvádza, že „*sociálne vylúčenie je nebezpečné preto, že procesy, ktoré sú základom sociálneho vylúčenia, sú často rovnaké ako tie, ktoré vedú k stigmatizácii.*“

Otázky znevýhodnenia v rôznych oblastiach v staršom veku sú ústrednými témami naprieč širokým spektrom pomáhajúcich profesií. Predmetný záujem v sociálnej práci je sytený otázkami ekonomickej nestability, demografických vzorcov starnutia a predpokladaného zvýšeného rizika nerovnosti vo vyššom veku (Walsh, Scharf a Keatin 2017). Sociálna práca sa zvlášť koncentruje na intervencie vťahujúce sociálne vylúčených klientov do života spoločnosti a prevenciu v zmysle predchádzania sociálnemu vylúčeniu

² Walsh, Scharf a Keating (2017) poukazujú na skutočnosť, že starší môžu byť vylúčení z rôznych dôvodov obsahujúcich vôľový aspekt (napr. seniori sú vylúčení proti svojej vôli, chýbajú im prostriedky na dosiahnutie

vlastnej integrácie alebo ide o ich rozhodnutie vylúčiť sa z väčšinovej spoločnosti).

starších a zmiernenia ich nepriaznivej sociálnej situácie, pričom oporu nachádza v sociálnej politike.

3 Sociálno-politický kontext podpory sociálneho začlenenia starších

Z výsledkov vyššie prezentovaného výskumu realizovaného na podnet *Európskeho parlamentu* vyplývajú viaceré zistenia. Ide o vnímaný nedostatok pochopenia a záujmu či značnú generačnú a skúsenostnú priepasť medzi navrhovateľmi opatrení a vylúčenými seniormi, potrebu zblíženia minority a majority, resp. tých, ktorí môžu prijímať rozhodnutia dôležité pre lepší život starších a potrebu reciprocity, otvorenosti a zároveň aj aktivity a angažovanosti zo strany starších. Otázka **participácie starších na živote komunity**, ako predpoklad aktívneho starnutia a riešenia otázok sociálnej exklúzie, je súčasne predmetom sociálno-politických dokumentov na národnej a medzinárodnej úrovni.

Sociálna exklúzia spolu s chudobou sú dlhodobé prioritnými témami strategických a koncepcných dokumentov v rámci slovenských verejných politík. *Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe* koncipuje kľúčové východiská a postupy v nadväznosti na ciele stratégie *Európa 2020*, *Európskeho piliera sociálnych práv* a *Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj* reflektujú tak nadnárodný charakter týchto globálnych výziev. Je očividné, že občianska participácia starších je, popri oblasti služieb, materiálnych a finančných zdrojov a socio-kultúrnych aspektov, kľúčovou doménou národných i medzinárodných dokumentov venujúcich sa opatreniam potrebných pre začlenenie exkludovaných skupín do života komunity. Zároveň je bazálnou súčasťou domény **indexu aktívneho starnutia** (*Obr. č. 3*).

Obr. č. 3: Index aktívneho starnutia

Zdroj: upravené podľa "Active Ageing Index project <https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home>" a *Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021 - 2030*

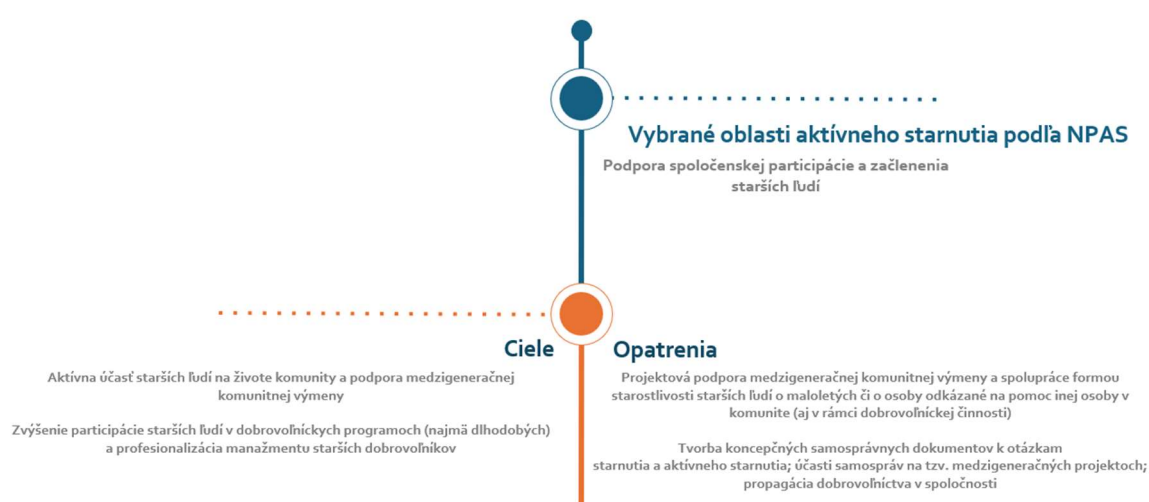
Index aktívneho starnutia je považovaný na významný nástroj zisťovania potenciálu starších v rámci jednotlivých domén života, a tiež medzinárodnej komparácie progresu politík vzťahujúcich sa ku aktívnemu starnutiu. Podpora spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí je rovnako súčasťou vybraných oblastí aktívneho starnutia podľa *Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030*, ktorý v tomto rámci vymedzuje ciele a opatrenia. Cieľom je **aktívna účasť** starších ľudí na živote komunity, podpora **medzigeneračnej komunitnej výmeny** a zvýšenie **participácie starších ľudí v dobrovoľníckych programoch**. Opatrením k vymedzeným cieľom je **projektová podpora** medzigeneračnej komunitnej výmeny, účasť na medzigeneračných projektoch a pod (*Obr. č. 4*).

Nadväzujúc na súčasný stav na *Slovensku* v oblasti **predpokladov a kapacít aktívneho starnutia a skúsenosti s aktívnym starnutím** podľa *Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030*, je možné konštatovať v porovnaní s členskými štátmi *Európskej únie* (ďalej *EÚ*) nižšiu (podpriemernú) úroveň vybraných kontextových ukazovateľov pre aktívne starnutie (napr. dĺžka dožitia, dožitie v zdraví a pod.). S rastúcim vekom je evidentné v porovnaní s *EÚ* intenzívnejšie znižovanie sociálnych kontaktov a miery subjektívne vnímanej mentálnej pohody a blahobytu. Pre *Slovensko* je príznačné tiež nižšie zastúpenie starších ľudí s vysokoškolským vzdelaním v porovnaní s priemerom *EÚ*. V oblasti digitálne gramotnosti starších do 74 rokov

dosahujeme priemernú úroveň. Vo vyššom veku je však prítomné zaostávanie v danej oblasti. V rámci výstupových ukazovateľov, kde radíme **skúsenosti s aktívnym starnutím**, sa seniory angažujú v dobrovoľníckej činnosti v oveľa nižšej (podpriemernej) miere v porovnaní s EÚ. Nižšia miera je evidentná aj v politickej participácii a občianskej organizovanosti starších. *Národný program* formuluje rizikové výstupové faktory v rámci *Slovenska*. Medzi

nimi sa nachádza aj potreba **podpory aktivity a občianskej angažovanosti starších** či **sprístupňovanie kvalitných integrovaných komunitných služieb**. Bez zaistenia dostupnosti dobrovoľníckych a ďalších programov a projektov budú tieto oblasti naďalej považované za rizikové faktory.

Obr. č. 4: Podpora aktívneho starnutia podľa NPAS

Zdroj: vlastné spracovanie

Uvedené výzvy sú reflektované a previazané so sociálnou prácou v rámci sociálno-politického, výskumného i edukačného rámca. Príkladom ich prepojenia je výskumná úloha a projekt *Dobrovoľníctvo starších ľudí – dopadová výskumná štúdia* (Repková a Brozmanová Gregorová 2024), ktorej zadávateľom bolo *Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR*. Realizátorom bol *Inštitút pre výskum práce a rodiny* a v rámci externej spolupráce sa na projekte podieľalo *Centrum pre edukáciu a výskum seniorov na Inštitúte edukológie a sociálnej práce FFPU v Prešove*. Poznatky načerpané prostredníctvom našej participácie na tomto projekte sme mohli zároveň využiť pri koncipovaní a realizovaní service learningového projektu študentkami sociálnej práce v rámci predmetu *Komunitná*

sociálna práca s doplnením mapovania potrieb terénu a analýzy komunitných plánov, čím bol naplnený aj edukačný rozmer v rámci scitlivovania študentov sociálnej práce voči reálnym potrebám komunity.

4 Dajme odpadu druhú šancu – príklad service learningového projektu

Medzigeneračný service learning vychádza z medzigeneračných programov, ktoré sa začali kreovať ako odpoveď na prehľbovanie medzigeneračnej priepasti v 70. rokoch 20. storočia. Vychádzajú z **intergeneračnej paradigmy** reflektujúcej spoločenské zmeny v súvislosti so starnutím populácie, zmenou v štruktúre rodín či znížením frekvencie kontaktov medzi generáciami. Konkrétne prejavy a dôsledky medzigeneračnej priepasti spočívajú vo

vzd'áľovaní generácií, sociálnej izolácii starších, v šírení stereotypov a i. Spoločným znakom všetkých modelov medzigeneračného učenia je **podpora sociálneho kapitálu** zapojených subjektov a **rozvoj komunity**. Podľa vymedzenia *National Council on Aging* ide o plánované prebiehajúce aktivity **spájajúce** rôzne generácie s cieľom zdieľať skúsenosti, ktoré sú **vzájomne prospešné** (Newman a Hatton-Yeo 2008).

Medzigeneračný service learning ako forma medzigeneračných programov sa vyznačuje viacerými špecifikami: 1) podporuje medzigeneračnú solidaritu pomocou aktivít zahŕňajúcich recipročne obohacujúce interakcie medzi generáciami; 2) zameriava sa v rovnakej miere na službu aj vzdelávacie ciele; 3) rozvíja partnerstvá medzi univerzitou a komunitou; 4) aktivizuje študentov a seniorov v kontexte participácie na živote komunity. Uvedenými charakteristikami podporuje sociálne začlenenie starších ľudí a ich aktívnu participáciu v rôznych oblastiach sociálneho a ekonomického života spoločnosti aj po dovŕšení ich dôchodkového veku (Newman a Hatton-Yeo 2008).

Roodin, Brown a Shedlock (2013) zhŕňajú na základe realizovanej analýzy viacerých publikácií a výskumov (napr. Dorfman et al. 2003; Roschelle et al. 2000; Brown a Roodin 2001; Fruhauf, Jarrott a Lambert-Shute 2004; Krout et al. 2010 a i.) prínosy medzigeneračného učenia sa službou. K **benefitom** účasti na medzigeneračných service learningových projektoch na strane študentov patrí rastúca tendencia občianskej angažovanosti, hlbšie poznatky o starnutí a špecifických problémoch súvisiacich s týmto procesom, pozitívne postoje k starším, eliminácia stereotypov, vyššia úroveň sebadôvery, komunikačných schopností, empatie a i. Rovnako starší benefitujú zo zapojenia sa do projektov vo forme aktivizácie, podpory kvality života, uvedomenia si vlastnej hodnoty, užitočnosti, rozvoja sociálnych zručností a i. Prínosom pre komunitu sú nepochybne partnerstvá medzi univerzitou a komunitou podporujúce inovácie a zlepšenia služieb a riešenia

aktuálnych problémov. Partneri môžu získať nový pohľad na riešenie problémov starších, rovnako tak dobrovoľníkov podporujúcich napĺňanie vízie kvalitných služieb. Významné je aj využitie výskumných výsledkov pre prax. Môže sa tiež podporiť dostupnosť zdrojov a zlepšenie služieb pre skupiny, ktorých potreby stoja na okraji záujmu, resp. nie je im venovaná dostatočná pozornosť. Zviditeľnenie a riešenie aktuálnych potrieb komunity je mimoriadne žiaducim benefitom pre všetkých. Problémy, medzi ktoré patrí zmieňovaná sociálna exklúzia starších, vyžaduje niekoľkoročné koordinované úsilie viacerých aktérov z rôznych rezortov (Roodin, Brown a Shedlock (2013). Na dopady výstupov medzigeneračných service learningových projektov je preto nutné nahliadať realistickou optikou s prihliadnutím na skutočnosť, že nie je možné jednotlivé problémy úplne vyriešiť. Cení sa však aj malý progres, ktorý je predpokladom pre ďalšie iniciatívy. Partnerstvá a projekty majú teda svoj význam a opodstatnenie.

Príkladom je projekt študentiek magisterského štúdia sociálnej práce, ktoré v rámci mapovania potrieb identifikovali viaceré oblasti vyžadujúce hľadanie riešení. V rámci rozhovoru, pozorovania a analýzy komunitných plánov dospeli k rozhodnutiu realizovať tvorivé dielne pre deti, rodičov a starých rodičov. Študentky realizovali projekt s názvom „*Dajme odpadu druhú šancu*.“ Aktivita spájajúca generáciu rodičov, starých rodičov a detí prebehla v *Komunitnom centre v Olejníckove* a jej cieľom bolo, ako uvádzajú študentky, „*posilniť medzigeneračnú solidaritu, rozvíjať tvorivosť a jemnú motoriku, podporiť rodičovské kompetencie a zvýšiť environmentálne povedomie. Zámerom bolo tiež ukázať, ako môže zdanlivo nepotrebný materiál získať novú hodnotu, a zároveň poskytnúť priestor na zmysluplné trávenie spoločného času*.“

Výstupom neboli len výrobky a umelecké predmety z recyklovaných materiálov, ale aj hlbší úžitok pre všetky zapojené subjekty, ako vyplýva z reflexií študentiek: „*Táto service learningová aktivita nám poskytla*

cennú skúsenosť s prácou priamo v komunite. Aktivita nám pomohla rozvíjať komunikačné a organizačné zručnosti, naučili sme sa spolupracovať s rôznymi vekovými skupinami a posilnila sa aj naša schopnosť reflexie – najmä v oblasti predsudkov, ktoré si často človek neuvedomuje, kým nepríde do osobného kontaktu s komunitou. Zároveň sme zažili pozitívnu spätnú väzbu, ktorá nás motivovala a potvrdila zmysel sociálnej práce, ktorá je nielen pomocou, ale aj cestou k posilňovaniu vzťahov, uvedomeniu si hodnôt a spoločnému rastu.“

Komunitné centrum sa nachádza v segregovanej rómskej komunite, ktorú sužujú rôznorodé problémy. Ich spoločným menovateľom je sociálne vylúčenie a nepriaznivá sociálna situácia. K nosným prioritám obce patrí zaistenie starostlivosti o deti v predškolskom veku. Túto potrebu obec dočasne riešila pomocou využitia priestorov komunitného centra, ktoré slúži aj ako materská škola. Cieľom je rozvíjať sociálne, komunikačné a ďalšie zručnosti, ktoré by prispeli ku školskej úspešnosti detí po nástupe do školy. Študentky realizovali SWOT analýzu. Na základe nej dospeli ku príležitostiam nadväzujúc na priority, ktoré je potrebné v danej komunite postupne riešiť. Využili tak možnosť priestorov komunitného centra a pomoc dobrovoľníkov. Zároveň reflektovali potrebu zvyšovania povedomia obyvateľov obce o environmentálnych otázkach vzhľadom k vysokému stupňu znečistenia okolia a riziku ohrozenia zdravia ľudí žijúcich v danej lokalite. V tvorivých dielnach, ktoré zorganizovali, sa spájali mnohé ciele – zlepšenie kvality života, sociálnych zručností, podpora medzigeneračnej solidarity, podpora environmentálneho povedomia, aktívne trávenie voľného času a zapájanie rodičov a starých rodičov do rozvíjania spôsobilostí detí.

Študentky projektom reflektovali potrebu rozvoja medzigeneračnej solidarity a rodičovských zručností v segregovanej rómskej komunite, záujmu o okolité prostredie komunity a zručností detí žijúcich v mnoho problémových rodinách, ktorých život je sprevádzaný a podmienený zažívaním toxického stresu. V tvorivých dielnach sa zamerali

na vzťah medzi deťmi a rodičmi či pomoc rodičom a starým rodičom, ktorí v dôsledku nepriaznivých sociálnych podmienok nedokážu s deťmi naviazovať bezpečnú vzťahovú väzbu. Projektom boli súčasne naplnené aj osobné a vzdelávacie ciele študentiek, ako napr. prekonanie stereotypov, uplatnenie poznatkov o cieľovej skupine v praxi, zlepšenie komunikačných zručností a záujmu participovať na identifikovaní a riešení potrieb komunity.

ZÁVER

V článku sme sa zaoberali rôznymi kontextmi dotvárajúcimi mozaiku porozumenia významu a úlohe sociálnej práce pri podpore medzigeneračnej solidarity. Jej úlohy sú rovnako pestré, tak ako je pestrá paleta tém súvisiacich s medzigeneračnou solidaritou. Naš výber bol podmienený špecifikami komunitnej a environmentálnej sociálnej práce dotvárajúcimi teoretické ukotvenie realizovaného projektu. Cez predstavené referenčné rámce dotýkajúce sa medzigeneračnej paradigmy a udržateľnosti, sociálneho vylúčenia starších a sociálnej zmeny priblíženej cez optiku príkladu dobrej praxe, identifikujeme nasledujúce **oblasti úloh sociálnej práce** pri podpore solidarity medzi generáciami: **1) teoreticko-praktická** s koncentráciou na tému sociálneho vylúčenia. Sociálna práca zohráva kľúčovú úlohu pri začleňovaní marginalizovaných skupín späť do spoločnosti a jej úlohou je aj preventívne pôsobiť, aby k vylúčeniu na rôznych úrovniach nedochádzalo. Ide o globálnu výzvu, ktorá je národne i medzinárodne reflektovaná pomocou výskumov, strategických, koncepčných a ďalších sociálno-politických dokumentov so zámerom prijímať účinné opatrenia aj v oblasti participácie starších na živote komunity; **2) sociálno-politická** – ide o sociálno-politické ukotvenie témy a z neho plynúce usmernenia slúžiace ako vodítko praxe sociálnej práce a akcentujúce neuralgické body, ktorým sa sociálna práca v praxi zaoberá. Zároveň je predpokladom pre výkon a pôsobenie sociálnej práce a vytváranie podmienok pre dobrovoľníctvo, aby spoločnými silami dosahovali ciele

viažuce sa k sociálnemu fungovaniu starších a podpore vylúčených skupín podieľať sa na riešení svojej situácie (v zmysle ich aktivizácie); **3) výskumná** – prezentuje výskumnú činnosť reflektujúcu globálne i lokálne výzvy a smerovanie politiky aktivizácie starších; **4) edukačná** – vnímaná predovšetkým v rovine pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov. Dobrovoľníctvo a vzdelávacie metódy, ktoré ho podporujú (ako je napr. medzigeneračné učenie sa službou), sú dôležitými nástrojmi začlenenia a participácie aj sociálne exkludovaných skupín seniorov a tiež efektívnej prípravy študentov. Zámerom je podporiť u študentov dôkladné reflektovanie životných situácií a dôležitých problematík, ktoré často nie sú z pohľadu seniorov dostatočne riešené, aby boli v budúcnosti pripravení v praxi prijímať relevantné opatrenia a boli citliví voči špecifikám a potrebám tejto cieľovej skupiny. Inými slovami vedenie mladých ľudí k otvorenosti voči tejto cieľovej skupine je predpokladom pre možné budúce aktívne ovplyvňovanie politík v prospech sociálne vylúčených klientov sociálnej práce.

Vo všetkých identifikovaných oblastiach úloh sociálnej práce je neodmysliteľnou súčasťou medzinárodný kontext reflektovaný cez rovinu **výskumnej činnosti** deklarujúcej prepojenie medzinárodného úsilia riešiaceho parciálne aspekty medzigeneračnej solidarity a súvisiacich tém, **medzinárodnej spolupráce** identifikovanej v nadväzujúcich sociálno-politických dokumentoch, z nich plynúcich opatrení a v nástrojoch pre komparáciu súčasného stavu aktívneho starnutia a jeho dimenzií, či reflektovania a riešenia **lokálno-globálnych výziev**. Záväzky vyplývajúce zo špecifik sociálnej práce je nevyhnutné inkorporovať do praktického vzdelávania sociálnych pracovníkov a pripravovať tak študentov na prevzatie zodpovednosti za kolektívny obraz sociálnej práce ako profesie majúcej nezastupiteľné miesto pri podpore medzigeneračnej solidarity ako v národnom, tak aj v medzinárodnom priestore.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANDERSON, Elizabeth, 2010. *The imperative of integration*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13981-4.
- Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj* [online]. [cit. 2025-03-15]. Dostupné z: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- BARRY, Brian, 1998. *Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion. Dostupné z: https://eprints.lse.ac.uk/6516/1/Social_Exclusion,_Social_Isolation_and_the_Distribution_of_Income.pdf
- BOSTRÖM, Magnus et al., 2018. Conditions for transformative learning for sustainable development: a theoretical review and approach. In: *Sustainability*. Roč. 10, č. 12, s. 1-21. ISSN 2071-1050.
- BROWN, Laura Hess a Paul A. ROODIN, 2001. Service-learning in gerontology: An out-of-classroom experience. In: *Educational Gerontology*. Roč. 27, s. 89– 103. ISSN 1521-0472.
- REPKOVÁ, Kvetoslava a Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, 2024. *Dobrovoľníctvo starších ľudí – dopadová výskumná štúdia*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné z: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/12/dobrovolnictvo_star_sich_ludi_dopad_studia_zave-recna_kr_abg_vu_2024.pdf
- Declaration on Sustainable Social Development, Disability and Ageing*, 2004 [online]. [cit. 2025-03-10]. Dostupné z: https://cjwalsh.ie/wp-content/uploads/2020/04/2004-Rio-Declaration_SocialDevelopment-Disability-Ageing.pdf
- DORFMAN, Lorraine T., Susan MURTY, Jerry G. INGRAM a Ronnie J. EVANS, 2003. Incorporating Intergenerational Service-Learning into an Introductory Gerontology Course. In: *Journal of Gerontological Social Work*. Roč. 39, č. 1-2, s. 219-240. ISSN 1540-4048.
- Európa 2020* [online]. [cit. 2025-03-15]. Dostupné z: <https://eur-lex.eu>

- ropa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF
- Európsky pilier sociálnych práv* [online]. [cit. 2025-03-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/user/Downloads/KE-01-18-212-SK-N.pdf>
- FRUHAUF, Christine A., Shannon E. JARROTT a Jennifer J. LAMBERT-SHUTE, 2004. Service-Learners at Dementia Care Programs: An Intervention for Improving Contact, Comfort, and Attitudes. In: *Gerontology & Geriatrics Education*. Roč. 25, č. 1, s. 37 – 52. ISSN 0270-1960.
- HARTL, Pavel, 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: SLON. ISBN 80-85850-45-1.
- Chudoba a sociálne vylúčenie starších občanov EÚ*, 2011 [online]. [cit. 2025-05-16]. Dostupné na <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/sk/be-heard/eurobarometer/poverty-and-exclusion-amongst-senior-eu-citizens>
- KROUT, John A. et al., 2010. Intergenerational Service Learning With Elders: Multidisciplinary Activities and Outcomes. In: *Gerontology & Geriatrics Education*. Roč. 31, č. 1, s. 55-74. ISSN 0270-1960.
- LEVICKÁ, Jana, 2003. *Metódy sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita. ISBN 80-89074-38-3.
- MUSIL, Libor, 1999. *Definice, smysl termínu a funkce „komunitní sociální práce“*. Brno: FSS MU.
- Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030* [online]. [cit. 2025-03-15]. Dostupné z: <file:///C:/Users/user/Downloads/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2021-2030.pdf>
- Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe* [online]. [cit. 2025-03-15]. Dostupné z: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/chudoba/narodna-ramcova-strategia-podpory-socialneho-zaclenenia-boja-proti-chudobe_aktualizacia.pdf
- Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja*, 2001 [online]. [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://www.minzp.sk/files/dokumenty/strategicke-dokumenty/narodna-strategia-trvalo-udrzatelneho-rozvoja.pdf>
- Návrh národných priorít implementácie Agendy 2030* [online]. [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <https://mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2018/10/N%C3%A1vrh-n%C3%A1rodn%C3%BDch-prior%C3%ADt-implement%C3%A1cie-Agendy-2030.pdf>
- NEWMAN, Sally a Alan HATTON-YEO, 2008. Intergenerational Learning and the Contributions of Older People. In: *Ageing horizons*. Roč. 2008, č. 8, s. 31 – 39. Dostupné z: <https://riolis.ipleiria.pt/files/2011/03/Intergenerational-Learning-and-the-Contributions-of-Older-People.pdf>
- PAVELOVÁ, Ľuba et al., 2013. *Komunitná sociálna práca. Sociálna práca v komunite*. Bratislava: IRIS. ISBN 978-80-89238-79-8.
- PIERSON, John a Martin THOMAS, eds., 2006. *Collins dictionary of Social work*. Glasgow: HarperCollins Publishers. ISBN 80-00721478-2.
- RAMBAREE, Komalsingh, 2020. Environmental social work. Implications for accelerating the implementation of sustainable development in social work curricula. In: *International Journal of Sustainability in Higher Education*. Roč. 21, č. 3, s. 557-574. ISSN 1467-6370.
- ROODIN, Paul, Laura Hess BROWN a Dorothy SHEDLOCK, 2013. Intergenerational Service-Learning: A Review of Recent Literature and Directions for the Future. In: *Gerontology & Geriatrics Education*. Roč. 34, č.1, s. 3-25. ISSN 1545-3847.
- ROSHELLE Anne R., Jennifer TURPIN a Robert ELIAS, 2000. Who Learns From Service Learning? In: *American Behavioral Scientist*. Roč. 43, č. 5, s. 839-847. ISSN 0002-7642.
- Zákon č. 17/1992 Z. z. o životnom prostredí a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.
- ZAPF, Michael Kim, 2010. Social work and the environment: understanding people

and place. In: *Critical Social Work*. Roč. 11, č. 3, s. 30-46. ISSN 1543-9372.

WALSH, Kieran, Thomas SCHARF a Norah KEATING, 2017. *Social exclusion of older persons: a scoping review and conceptual framework*. In: *European Journal of Ageing*. Roč. 14, č. 1, s. 81-98. ISSN 1613-9380.

Afiliácia

Príspevok vznikol s podporou projektov VEGA č. 1/ 0535/23 *Integrácia ukrajinských migrantov a posúdenie náročnej životnej situácie spojennej s krízou vyvolanou vojnovým*

konfliktom optikou sociálnej práce, KEGA č. 034PU-4/2025 *Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce II*.

Kontaktné údaje

doc. Mgr. Michaela SKYBA, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov

Email: michaela.skyba@unipo.sk